

Најзначајните вредности од областа
на културното и природното наследство
на Република Македонија

ЦРКВАТА СВЕТА БОГОРОДИЦА - МАТЕЈЧЕ

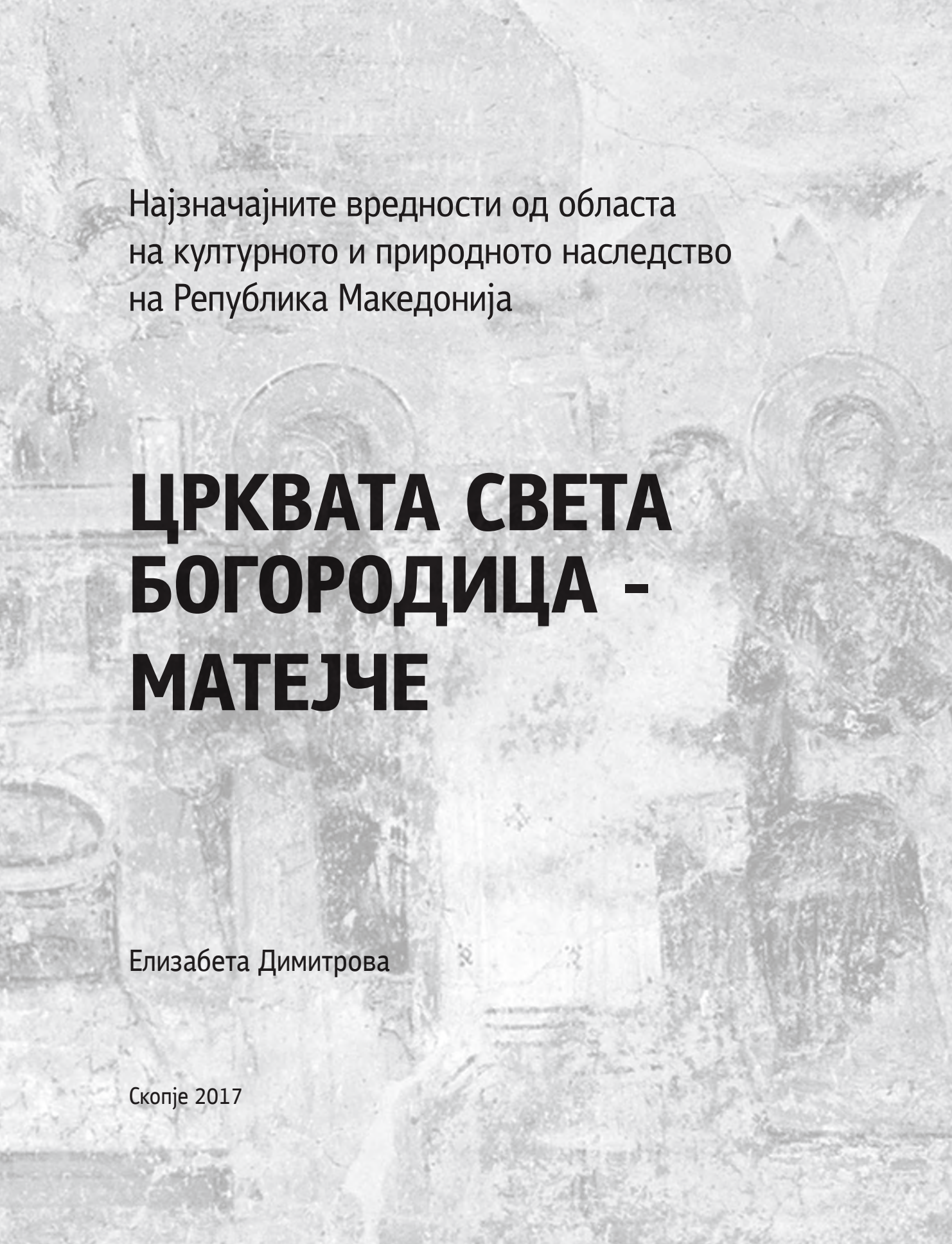

Елизабета Димитрова

Оваа публикација е издадена
со финансиска помош на
Владата на Република Македонија

Најзначајните вредности од областа
на културното и природното наследство
на Република Македонија

ЦРКВАТА СВЕТА БОГОРОДИЦА - МАТЕЈЧЕ

Елизабета Димитрова

Скопје 2017

ВОВЕД

МАКЕДОНСКОТО КУЛТУРНО И ПРИРОДНО НАСЛЕДСТВО

Низ текот на историјата до современи дни македонското културно и природно наследство, никогаш не биле повеќе во сферата на интерес на домашната и меѓународната јавност од моментот кој денес го живееме.

Неговото изнесување пред пошироката јавност во вид на публикации кои го промовираат, претставува една од задачите на Управата на културното наследство, која на тој начин ја презентира богатата ризница на нашето историско минато и зачуваните природни предели.

Од палеолитот и неолитот, преку бронзенто и железното време, антиката и средниот век, сите значајни цивилизациски дострели од ова тло се цел на проучување и презентирање, за да станат достапни на читателите од земјата и светот.

И едицијата која е пред вас претставува продолжување на намерата за пристапност на културното и природното наследство кон секој поединец, кој на тој начин ги запознава значајните археолошки споменици, сакралното наследство, старите урбани целини и специфичните природни области.

Република Македонија со презентацијата на своето наследство, дава придонес кон светското културно и природно наследство, зошто овие публикации имаат за цел да ги сочуваат за идните генерации значајните моменти од нашата историја.

Д-р Елеонора Петрова Митевска

ЦРКВАТА СВЕТА БОГОРОДИЦА - МАТЕЈЧЕ

На древниот пат кој од Скопје води кон Куманово, на зелените падини на Скопска Црна Гора, се наоѓа една од најмаркантните цркви создадени во средновековниот период - храмот посветен на Света Богородица, лоциран над селото Матејче. Сместена во тешко пристапните и сурови подрачја на планинскиот масив, далеку од средновековните градски центри, црквата во манастирот Матејче се вбројува во редот на оние споменици кои со исклучителните уметнички дострели ги отсликуваат врвовите на средновековната ликовна продукција на македонската територија. Со хармонијата на архитектонските форми, со богатството на тематските содржини на сликаниот ансамбл и со рафинираниот стилски ракопис на мајсторите, Богородичината црква во Матејче заслужува посебно место на страниците на големата енциклопедија за средновековното културно наследство на Македонија. Центар на богата книжевна креација, на вредна библиотека на стари книги и ракописи засекогаш изгубени во вртлогот на времето, како и средиште на значајни дејци и писатели, манастирот Света Богородица во Матејче цутел во својата полна моќ сè до почетоците на минатиот век, кога, по малку заборавен, останал да самува во планинската елегија, северозападно од Куманово.

Во еколошкиот мир на Скопска Црна Гора, среде недопрената природа на планинскиот хоризонт, црквата во манастирот Матејче, пркосна кон суровоста на времето и непокорна во своето опстојување низ вековите, ги чува најблагородните одгласи на уметничките традиции од средината

Западна фасада на црквата

на XIV столетие, спротивставувајќи им се на историските трагедии, на природните непогоди и на човечката деструкција. Девастиран во воените судири, разурнат од немилосрдниот од на времето и оставен да пропаѓа како напуштена тврдина на заборавот, Богородичиниот храм кај Матејче успеал да ги преживее драматичните периоди и да ги надмине суровите искуше- нија, опстојувајќи како величествен споменик на победата врз историската минливост. Сепак, невременските кошмари на вековите го разориле сврзното ткиво на архитектонскиот корпус и оставиле длабоки траги врз кревката фактура на живописот во црквата; поради уривањето на куполните структури и оштетувањето на сводните површини, живописот во горните зони на сликаната декорација е неповратно уништен и засекогаш ќе останат изгубени неговите благородни тајни, разнесени од ветровите на времето.

Долгите периоди на негрижа и неможноста да се интервенира врз девастираните делови на градбата, го условиле и немилосрдното пропаѓање на живописот, кој беспомошно го губел блесокот под товарот на атмосферските влијанија. Во магливите утра разлеани низ студени- лото на зелените планински пространства, предолго се будел древниот храм самувајќи во меланхолијата на своето тивко опустошување; и покрај вештите реконструктивни зафати врз архитектурата и конзерваторските обиди за спасување на живописот, рецентните настани од почетокот на нашето столетие ја влошија и онака крајно ранливата состојба на овој исклу- чителен споменик. Сепак, со колосалните димензии на градбата, со инвентивниот дизајн на архитектонското решение, со енциклопедизмот на сликаната програма и со аристократскиот манир на ликовниот ракопис на мајсторите, Богородичината црква во Матејче сè уште е еден од најмаркантните монументи на средновековното уметничко творештво на македонската територија.

За ктиторката. . . .

Црквата Света Богородица во Матејче е ктиторска задужбина на енергичната Елена, со- пругата на српскиот владетел Душан, една од најмоќните жени во средновековната балкан- ска историја. Изградена околу 1345, непосредно пред прогласувањето на царството и жи- вописана во периодот 1348 - 1352 година, во времето на најголемиот политички подем на Душановата моќ, Богородичиниот храм бил подигнат на просторот на Жеглиговската област - „светиот рид на Немањиките“, израснувајќи во еден од најголемите сакрални објекти на балканската територија. Мавзолејскиот карактер на зданието, нагласен со монументални- те димензии на градбата, специфичниот дизајн на архитектонското решение, петкупolniот аранжман на сводната конструкција и програмскиот концепт на сликаната декорација, упа- тува на сериозните намери на ктиторката да создаде репрезентативна локација за своето вечно прибежиште, достоин на големината на нејзината историска улога во земниот живот. Избирајќи ги преживеаните остатоци на едно постаро култно место, селектирајќи една мошне комплексна архитектонска концепција и ангажирајќи го најреномираното сликарско ателје на територијата од својата држава, амбициозната Елена го спонзорирала можеби најмаркантни- от споменик од времето на Душановото владеење. Репрезент на прогресивните тенденции во развојот на палеологовското градителство и по своите димензии вистински колос меѓу

Ктиторска композиција (детал)

средновековните градби, пикторескна енциклопедија на програмскиот дијапазон на византското сликарство и ремек-дело на дворскиот стил од средината на XIV столетие, Богородичната црква во Матејче претставува еден од најамбициозните потфати на владетелските ктиторски иницијативи во историјата на средновековната уметност.

Раскошната ктиторска композиција, претставена во источниот дел на храмот, која, покрај ликот на донаторката, ги опфаќа и членовите на владетелското семејство, како и портретот на црковниот поглавар, ја прикажува свечената асамблеја на предводниците на српската држава и патријархатот, обединети во репрезентативна слика на цврстата кохезија меѓу политичката моќ и еклесијастичката власт на Царството. Фунерарниот контекст на донаторската сцена, нагласен преку нејзиното функционално вклопување во деизисното решение и политичките пораки за светоста на владеачката династија, манифестирани преку кохабитаацијата на империалниот дворец и православната црква, условиле и специфичен распоред во аранжманот на претставените ликови. Поради административните надлежности на кралот Урош врз територијата на која неговата мајка решила да го изгради својот мавзолеј, младиот владетел како управител на регионот и царицата Елена како ктиторка, со заедничко достоинство го држат моделот на новоподигнатиот храм придружени од царот Душан, кој ја обезбедува основачката повелба, како врховен владетел на Царството.

За жал, поради оштетувањето на живописот, кое зафатило и делови од ктиторската композиција, вековите ги избришале цртите од убавото лице на Елена, но нејзината раскошна

облека од мека црвена ткаенина, украсена со стилизиран вез и скапоцени бисери, ја открива стамената фигура на царицата, нејзиниот благороден став и непретенциозно елегантната телесна гестура. Светлиот вел, кој се спушта под круната, ја скрил нејзината коса и го врамил овалното лице, на кое се гледаат само траги од фацијалните белези. Слично на неа, кралот Урош и царот Душан ги изгубиле своите портретни карактеристики поради деструкцијата на фреските, но ги задржале достоинствените ставови и раскошните костими, под кои се гледаат маркантната, корпулентна фигура на таткото и нежната, детска телесност на синот. Придружени од великомаченикот свети Стефан, традиционалниот заштитник на српската држава и нејзините владетели, поврзани со портретот на српскиот патријарх Јоаникиј и следени од смирениот??? лик на стариот монах Макариј, назначен за игуман на новооснованиот манастир, владетелите во ктиторскиот аранжман во Матејче свечено го прославуваат не само завршувањето на својата ктиторска задужбина туку и постигнувањето на врвната слога на нивната монархија. Претставата на Богородица Одигитрија како храмов патрон, вметнувањето на фигурата на свети Јован Крстител и прикажувањето на Христовиот лик како завршница на иконографскиот концепт на ктиторската сцена, се несомнена импликација за деизисното решение, како јасна алузија за фунерарната функција на објектот. Архитектонскиот склоп на градителските компоненти, специфичната основа и просторното решение на градбата, програмскиот контекст на сликаната декорација и иконографските специфики на живописаниот ансамбл, се сведоштвата кои ја потврдуваат погребната намена на Богородичиниот храм.

За дизајнот на градбата

На моделот кој ктиторот достоинствено го држат во рамките на донаторската фреска, се гледаат само траги од некогашниот раскошен сјај на црквата, која и покрај оштетувањата и разурнувањата, сепак ја задржала складната хармонија на својата надворешност и пропорционалната диспозиција на внатрешниот архитектонски простор. Со монументалните димензии, со величествената надворешност, со моќната силуета и со раскошната елаборација на куполната зона, конструкцијата на црквата во Матејче е вистински претставник на напрежентивните градителски традиции на Палеологовата епоха. Според нејзините архитектонски карактеристики, црквата претставува крстообразна градба со нартекс и петкуполно сводно решение. Источниот крак на крстообразната форма е издолжен, така што олтарниот простор со двете странични капели е нагласен во основата на градбата. Централната купола има дванаесетстран тамбур и е поставена на четири масивни столпци. Помалите куполи, подигнати во форма на октогони, се лоцирани во аглите на градбата - источните се ситуирани врз протезисот и гакониконот, а западните над страничните травеи на припратата. Нартексот е одделен од главното тело на црквата со трибелон поставен врз два сидани столпца и два камени столба, украсени со скромна архитектонска скулптура. Припратата комуницира со источните странични капели преку амбулаторен брод, кој, заедно со капелите и двокуполниот нартекс, формира архитектонска обвивка околу наосот, како главно јадро на градбата.

Црквата е засводена со полувалчести и крстести сводови, поставени врз сидовите, столпците и пиластрите во ентериерот на градбата. Храмот е подигнат со примена на приделкани

Јужна фасада на црквата

Поглед од југоисток

парчиња камен, додека порепрезентативниот опус од камени блокови и тули се забележува во обработката на олтарната апсида и на куполите. Фасадите се артикулирани со систем на лезени, кои, во екстериерот на градбата, ја рефлектираат вистинската слика за внатрешниот аранжман на конструктивните елементи. Истовремено, лезените ги вградуваат солидно обработените прозорски перфорации, а во тимпаноните на сите четири фасадни зида и на површината на тамбурот од централната купола е изведена и умерена керамопластика. Мокниот систем на сводови, монументалните столпци под куполата, пространиот олтар, малите, интимни капели на протезисот и гакониконот и единството на внатрешниот простор во кој нартексот е потполно интегриран во наосот, ја одредуваат оваа црква како градба на хармонични архитектонски принципи и совршена пропорционалност на функционалните компоненти. Складот на пропорциите и монолитноста на самото здание зборуваат во прилог на концептот да се создаде едноставна, но монументална и мокна градба посветена на светата заштитничка на големото и долговековно семејство на Немањики, освојувачите на Македонија, воините и соперниците на Византија, но и чувари на големите православни традиции од уметничкото минато на Балканот. Поради тоа, во источниот дел на храмот бил зачуван сегмент од постарата градба на локалитетот, видлив во полукружниот облик на јужниот ѕид од протезисот и во постоењето на оригиналната fuga меѓу постарата градителска фаза и новиот слој малтер, во структурата на западниот ѕид на жртвеникот. Со задржување на овој мал дел од старата градба, таа всушност била инкорпорирана во новото здание, кое со импресивните димензии и со луксузната архитектонска конструкција, станало една од најрепрезентативните градби посветени на Богородица.

Архитектонската основа и просторната структура на Богородичината црква во Матејче се продукт на градителските иновации од доцновизантиската епоха и претставуваат еден од подоцнежните примери на типот *кластер*, цркви чија генеза треба да се бара во престолничкото творештво, а развојот може да се согледа преку влијанијата кои од големите центри - Арта, Мистра и Солун пристигнале и на македонското подрачје. Сублимирајќи ги искуствата на нивните постари колеги кои ги подигнале Богородица Љевишка во Призрен (1307/08), Свети Ѓорѓи во Старо Нагоричино (1312/13) и Богородичината црква во Грачаница (околу 1315), градителите на Матејче создале репрезентативен примерок на црква од типот *кластер*, кој со монументалниот корпус требало да ги засени пораните примери, притоа, одразувајќи ја раскошната грандиозност на Душановиот мавзолеј, храмот на светите Архангели во Призрен. Големите димензии на градбата, петкуполното решение, дванаесетстраниот тамбур на централната купола, петстраната апсида, системот на конструктивните елементи и артикулацијата на фасадните ѕидови се некои од компонентите кои ја поврзуваат градбата во Матејче со изгледот на призренската црква. Временските референци за безмалку паралелното градење на двете зданија одат во прилог на претпоставката за симултано настанување на обата мавзолеја, на царевиот и на царичиниот, градени во духот на монументалните концепти и прогресивните архитектонски тенденции и поврзани со симиларниот дизајн на нивните конструктивни и декоративни решенија. Постоењето на мермерната гробница, која според старите патописци се наоѓала во источниот дел на Богородичиниот храм, блиску до ктиторската композиција и хералдичката претстава на двоглавиот орел изведена врз капакот на саркофагот, се индикациите за остварената мавзолејска функција на црквата; народните преданијата за

царицата Елена, која ја дочекала својата смрт во Матејче, остануваат и натаму во сферата на историските шпекулации.

За сликаната панорама

Грандиозната панорама на сликаниот ансамбл во црквата, која со својот енциклопедиски дијапазон на темите го надминува репертоарот на сите постари живописани аранжмани на македонското подрачје, ја опфаќа илустрацијата на четиринаесет циклуси, сурово девастираната куполна програма, раскошно асемблираната литургиска тематика во олтарот и многубројните ликови на светителските избраници - архијереи, војни, химнографи, маченици, пустиножители и монаси. Во програмската конфигурација на ансамблот се појавуваат мноштво елементи карактеристични за декорацијата на монументалните споменици, но главниот нагласок на сликаниот репертоар е ставен на експозицијата на династичката идеологија, како и на фунерарниот контекст на прикажаната содржина. Тематскиот фондус на сликарството е аранжиран во согласност со постоечките канони за симболичната конотација на секој дел од црковната градба, така што со непрекорниот асамблаж на структуралните компоненти во рамките на просторно живописно елаборираниот црковен ентериер, креиран е еден импресивен, по своите димензии и восхитувачки по естетските квалитети, визуелен микрокосмос. Претставувајќи го најголемиот сликан ансамбл на македонската територија во XIV век и вториот по големина на балканското подрачје, живописот на Богородичината црква во Матејче е клучниот споменик на врвните ликовни остварувања на својата епоха.

Сликарството на јужниот ѕид од олтарот

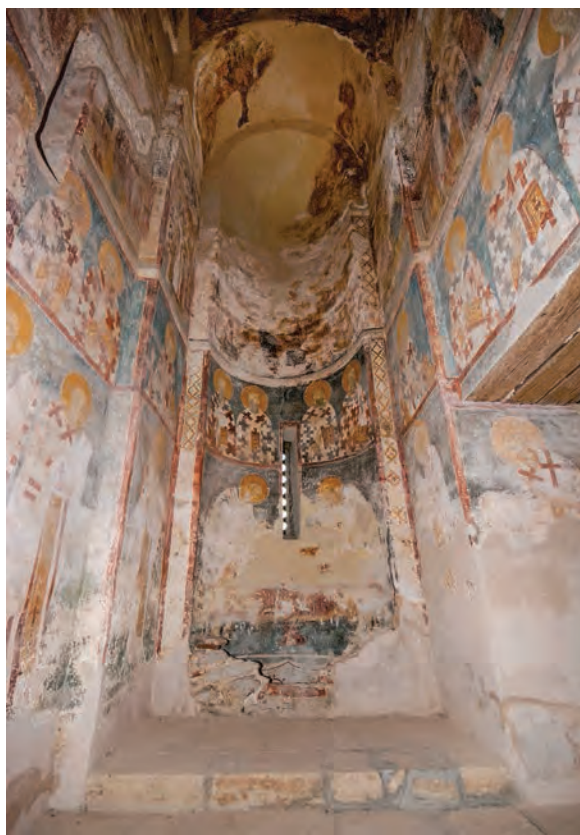

Литургиската служба на архијереите

Сликаството во олтарниот простор

Поради изобилниот тематски опсег на сликаната програма и како резултат на користењето на специфични иконографски решенија, сликарите на Богородичината црква во Матејче успеале да создадат дело обележано не само со пикторескноста на својата пребогата содржина туку и со автентичноста и инвентивноста на уметничката изведба. Во контекст на симболичната констелација на сликаниот аранжман и идејата за црковната декорација како визуелна реплика на Царството Божјо, во дното на тамбурот од централната купола тие ги сместиле бистите на Севастиските маченици, кои, со својата непоколебливост во верата, требало да обезбедат заштита на „црковното небо“, но и да ги потсетат верниците на маченичките жртви, дадени за етаблирање на Христовата црква. Во рамките на истиот концепт, во олтарот го прикажале Христос, кој го востановува евхаристичниот сакрамент причест-

Сликарството во протезисот

увајќи ги апостолите, свечено костимиран во бел сакос како симбол на неговата улога на универзален патријарх на црковната институција. Во најниската зона од олтарната декорација, Христовата евхаристична жртва ја комеморираат свечените поворки на архијереите прикажани во литургиска служба, со што е нагласена идејата за Христос, кој со својата жртва ја востановил литургијата, мистично повторувана во симболичниот ритуал на црковните отци.

Страничните капели, иако компактни во однос на просторното решение, се украсени со мошне елаборирана сликана програма.

Сликарството на северниот сид од протезисот

Сликаството во апсидата на ѓакониконот

Декорацијата на протезисот е тематски посветена на Христовата инкарнација, прикажана преку илустрацијата на Дамаскиновата Божиќна химна и Циклусот на Богородичиното апокрифно житие, претставено со тринаесет епизоди. Дополнета со мошне ретката изведба на Молитвата на проскомидијата, во која литургичарите свети Василиј Велики и свети Јован Златоуст го подготвуваат Агнецот за евхаристична служба, како и со импресивните портрети на петнаесет реномирани претставници на православните црковни седишта, сликаната декорација во протезисот ја илустрира идејата за Христовото ооплотување како предуслов за избавувањето на човештвото, остварено преку евхаристичната жртва на Спасителот, евоцирана во еклезијастичкиот ритуал. Во ѓакониконот, покрај живописната илустрација на Архангелскиот циклус и портретите на петнаесет православни епископи, прикажана е и сцената со Визијата на свети Петар Александриски, придружена со архијерејски поворки во литургиска служба. Претставувајќи пандан на композицијата со претстава на Обредот на проскомидијата насликана во протезисот, сцената со александрискиот епископ во ѓакониконот ја заокружува теолошката идеја за жртвениот карактер на Христовата инкарнација, бидејќи во контекст на сликаната декорација на олтарниот простор, фигурата на малиот Христос од Петровата визија е прикажана како пандан на Агнецот од Молитвата на жртвеникот. Така, во светилиштето на црквата, традиционалната евхаристично-литургиска тематика била облагородена со автентично конципирани и инвентивно илустрирани програмски компоненти.

Сликаната декорација во наосот на црквата не е целосно зачувана; сосема се деструирани фреските во поткуполната зона и живописот изведен во високите партии на страничните

Дел од сликарството на северниот ѕид од наосот

Христос им се обраќа на ерусалимските жени на патот кон Голгота

сидови, додека одредени делови од сликарството во пониските регистри се во голема мера оштетени. Наспроти речиси целосното пропаѓање на композициите од циклусот на Големите празници, од мошне опширно замислениот циклус на Христовата земна дејност, чиј распоред на сидовите и лаците во наосот бил одреден со литургиските читања од Пентикостерот, зачувани се дваесеттина претстави. Поаѓајќи од текстуалната предлошка, сликарите ги поделиле опишаните настани во два циклуса - едниот се однесува на Христовите чудотворни подвизи и неговите исцеленија со сцени прикажани во низа долж сидовите на црквата, а вториот на Христовите посмртни јавувања со епизоди претставени во олтарниот травеј. Во илустрацијата, пак, на евангелските настани кои ги опишуваат страдањата, покрај вообичаените композиции што ја сочинуваат структурата на Страсниот циклус, вклучени се и помалку карактеристични сцени, прикажани според текстовите на апокрифните евангелија. Распоредот на композициите од Христовата пасија соодветствува на стиховите од молитвите кои се читаат на Воскресните служби, а со следењето на хронолошката низа на настаните во рамките на соодветниот литургиски поредок, концепцијата на Страсниот циклус добила цикличен тек: неговата илустрација почнува и завршува во олтарот, просторот во кој се извршувале литургиските служби со евокација на Христовите маки.

Мачеништвото на апостолот Вартоломеј

VII икос од Богородичиниот Акатист

Празникот на Богородичиниот храм во Матејче е одбележан со илустрација на Успенскиот циклус, аранжиран во пет сцени на западниот сид од наосот, со иконографска структура која ги сублимира описите на настаните од повеќе различни апокрифни текстови. Илустрацијата на стиховите на Богородичиниот Акатист, чија експозиција се протега на сидовите на олтарот и јужниот сид на црквата, го следи вертикалниот распоред на претставените циклуси, доаѓајќи под сцените на Христовите страдања, бидејќи во илустрираните стихови на оваа химна Богородица се слави како посредник на Христовата инкарнација и живеалиште на овоплотениот Бог, кој како Спасител им бил пратен на луѓето, т.е. се прославува нејзината улога во отелотворувањето на оној кој страдал за гревовите на човештвото и со своите маки ги искупил сите страдања на светот. Како пандан на Акатистот, на северниот сид од наосот бил прикажан циклусот посветен на проповедите и мачењата на Христовите апостоли, кој во програмскиот распоред на сликарството на црквата, лоциран во зоната под Христовите страдања, ги прикажува делата и страдањата на неговите најблиски следбеници. На површината од столпците во наосот свое место добиле циклусот на Проповедите на Јован Крстител и илустрацијата на Авгаровата легенда за Христовиот неракотворен лик, единствениот познат циклус со претстава на оваа тема во византиското монументално сликарство. Првата зона

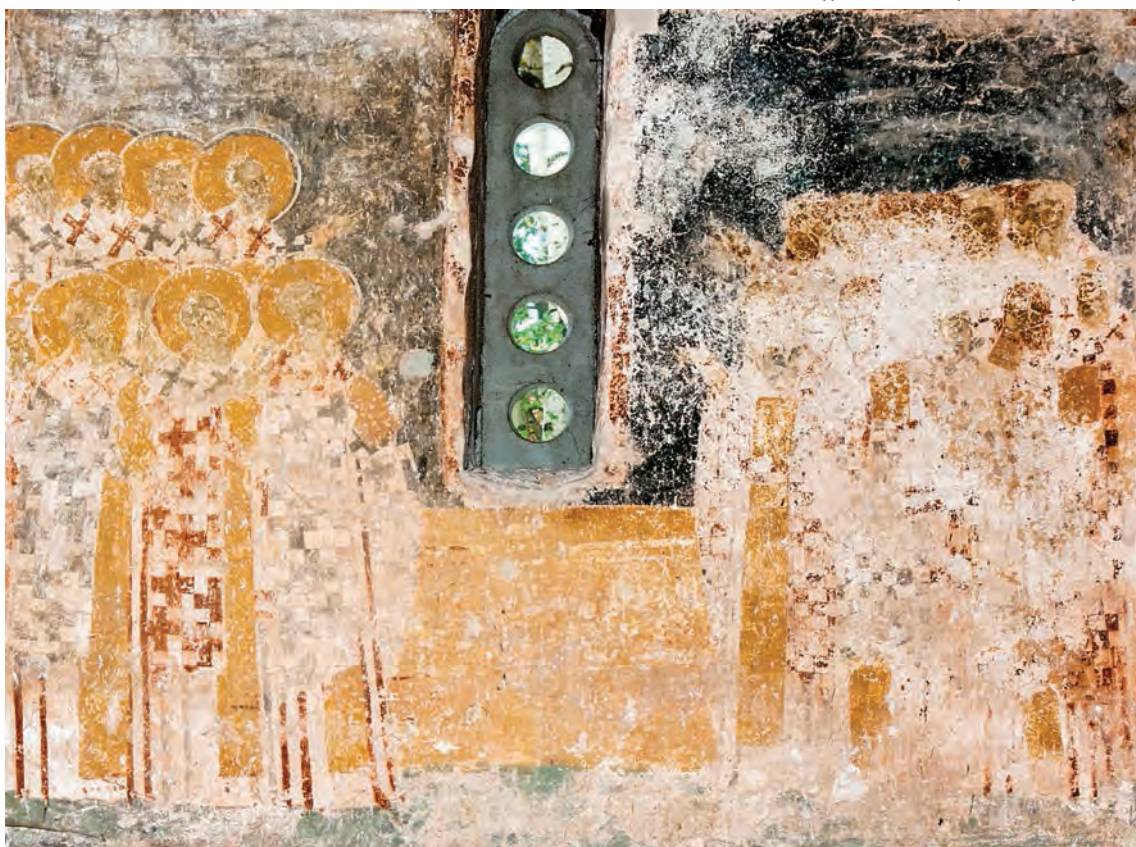
XII икос и XII кондак од Богородичиниот Акатист

од декорацијата на наосот била посветена на претставата на стоечки светителски фигури: војни, исцелители, апостоли и химнографи, додека за прикажувањето на маченичките бисти, сликарите го избрале појасот над сцените од Страсниот циклус. Така, сликаната програма во наосот, во чии зони биле претставени циклусите посветени на Христос како втемелувач на верата и спасител на човештвото, била дополнета со претставите на светителите, кои за таа вера делувале и настрадале.

Сликаната програма во припратата на храмот почива на сложени теолошко-идеолошки основи и ги вклучува композициите од циклусот на Екуменските собори, дополнет со претставата на Соборот на цар Стефан, епизодите од Хагиографијата на свети Антониј Велики, сцените од минициклусот на пророкот Илија и претставите на две генеалогии - Лозата Јесеева и композитната Лоза на владетелите Немањики, Комнени и Асени, додека во првата зона се распоредени одделните претстави на светителите. Идеолошко-политички мотивираната иконографска структура на автентично конципираното Генеалогско стебло со ликовите на српските, византиските и бугарските владетели, прикажано како пандан на Јесеевата Лоза, го експлицира легитимитетот на Душановите претензии на византискиот и бугарскиот престол и претставува најрепрезентативна иновација во програмскиот контекст на сликаната декорација. Како што Лозата на старозаветниот Јесеј претставува слика на Христовата генеалогичка

Фигурите на анахоретите во нартексот

Циклус на екуменските собори (детал)

Лозата на владеачкото семејство на Немањиките (детал)

низ која се прославува идејата за инкарнација на Спасителот, така лозата на владетелите Немањики, Комнени и Асени, во рамките на идејата за споредување на сопствените свети предци со Христовите, претставува глорификација на идејата за светородноста на Немањикката династија. Акцентирана со вклучувањето на членовите од византиското семејство на Комнените и бугарското царско семејство на Асените, кои по пат на роднински врски станале дел од генеалогичката на Немањикката владетелска кука, лозата на српските суверени од Матејче е најавтентичниот пример на визуелизирана династичка идеологија во историјата на средновековното сликарство. Со фигурите на монасите, анахоретите, мачениците и маченичките од светителската галерија изведена во првата зона, била надополнета и завршена иконографската програма на сликарството во нартексот, така што глорификацијата на вистинската Христова вера била комплетирана со ликовите на оние, кои за таа вера страдале со телесно и духовно мачеништво.

За аристократскиот стил на мајсторите

Колосалната панорама на сликаниот ансамбл во Богородичиниот храм во Матејче е дело на напрезентативното ликовно ателје од средината на XIV век и се вбројува меѓу творбите на уметничкото студио на мајсторот Јован Теоријан. Заедно со сликаната декорација

Света Марина, светите Константин и Елена

Света Недела Лозата на старозаветниот Јесеј

XI икос од Богородичиниот Акатист

на црквата Свети Никола во селото Љуботен (1344/5), живописот изведен на вториот кат од нартексот на охридската Светософиска катедрала (1345/6) и аранжманот кој ги краси ѕидовите на Григориевата галерија (околу 1350), фрескоансамблот на Матејче му припаѓа на дворскиот стилски израз, кој како елитен ликовен тренд го зазема местото на Палеологовиот академизам од почетните децении на столетието. Ведро по духот и церемонијално во изразот, богато во облиците и раскошно по дијапазонот на ликовните инвенции, сликарството на Богородичиниот храм го претставува врвното остварување на уметничката работилница, координирана од големиот Теоријан. Внимателно избалансираната композициска структура на прикажаните глетки, рафинираната моделација на формите доловени со ненаметлива пластичност на ликовната експресија, сензибилизацијата на светителските ликови облагородени со лирската енергија на поетизираниот ликовен манир, грацилната динамика на аристократски ритмизирани фигури и светлиот, просиран колористички спектар со сонорно студена длабочина на хроматските хармонии се синонимите на творечкиот пристап на Теоријановото уметничко проседе, раскошно разбранувани по ѕидовите на Богородичината црква.

Совршената рамнотежа во просторниот распоред на ликовните компоненти, пропорционалната диспозиција на композициските маси во рамките на кохерентно структурираниот иконографски асамблаж на претставите, инвентивно конфигурираните архитектонски кулиси во дното на вешто конципираниот сценски амбиент, лирскиот дијапазон на аристократска мобилност на фигурите и езотеричната гама на боените резонанци, се најпрепознатливите одлики на авторите на сликаниот ансамбл во Матејче. Ненаметливата протоколарност на движењата, свечената церемонијалност на гестовите, сензуалната благородност на ставовите и рафинираната грациозност на моториката во прикажувањето на светителските фигури, се

Беседа на Христос за Јован Крстител

Проповед на Јован Крстител

I икос, I кондак, II икос и II кондак од Богородичиниот Акатист

спецификите кои го поставуваат Матејче на тронот на најдобрите остварувања на Теоријановото ателје. Постигнувајќи атмосфера на свечена ведрина исполнета со парадната ритмика на празнична живописност, мајсторите на сликаниот ансамбл создале грандиозна визуелна поема со префинети оптички ефекти и суптилна колористичка структура. Во лирскиот свет на нивната поетична инспирација, протоколарно се движат архијереите во свечените поворки на литургискиот ритуал, церемонијално чекорат достоинствениците славејќи го Христовото раѓање во Божиќната химна, бестелесно лебди архангелот Михаил во своите чудотворни подвизи, бавно се качува поворката со измачениот Христос кон ридот Голгота, парадно пристигнуваат апостолските првенци во градовите на античкиот свет и триумфално говорат царевите во возвишената атмосфера на црковните собори.

Беспрекорната доследност во просторната организација на композициските елементи, внимателно избалансираната структура на сценските компоненти поетскиот рафинман на глетките, светлата колористичка гама и студените нијанси на бледиот дијапазон просирни

Христос му го предава платното на пратеникот на царот Авгар

Свети Тимон од сликарството на ѓакониконот

Монахот Макариј

тонови, се основните ликовни принципи на Теоријановото ателје во остварувањето на аристократскиот стилски израз на неговиот уметнички идиом. Благородната озареност на ликовите, умерениот дијапазон на непретенциозна телесна гестура на фигурите и ненаметливата

Распетието

резонанца на емотивната експресија на карактерите, во Матејче го достигнале климаксот на својата ликовна експозиција, вбројувајќи го сликаниот аранжман во црквата меѓу ремек-делата на лирските трендови од XIV столетие. Восхитувачки колос меѓу сакралните градби на Палеологовата епоха и визуелен сонет на доцновизантиското сликарство, Богородичината црква во Матејче, е нарепрезентативното дело на империјалната уметничка продукција на македонската територија.

Селектирана библиографија:

Димитрова Е., *Циклусот на Богородичиниот Акатист во црквата Света Богородица - Матејче*, Годишен зборник на Филозофскиот факултет 23 (49), Скопје 1996.

Димитрова Е., *Апостолскиот циклус во црквата Света Богородица - Матејче*, Balcanoslavica 26-27, Прилеп 1999-2000.

Димитрова Е., *Манастир Матејче*, Скопје 2002.

Dimitrova E., *On the New Dating of the Fresco Ensemble of the Church of the Holy Virgin in Matejče*, Balcanoslavica 30-31, Прилеп 2002.

Димитрова Е., *Dimensio Sacra: за просторните вредности на композицијата во сликаните ансамбли на Теоријановото ателје*, Зборник: На траговима Војислава –урића, Београд 2011.

Димитрова Е. - Коруновски С. - Грандаковска С., *Средновековна Македонија. Култура и уметност, Македонија. Милениумски културно-историски факти*, т. III, Скопје 2013.

Коруновски С. - Димитрова Е., *Византиска Македонија. Историја на уметноста на Македонија од IX до XV век*, Скопје 2006.

Korunovski S. – Dimitrova E., *Painting and Architecture in Medieval Macedonia*, Skopje 2011.

Издавач

Министерство за култура на Република Македонија
Управа за заштита на културното наследство

За издавачот

д-р Елеонора Петрова - Митевска

Уредник

Дончо Наумовски

Автор

проф. д-р Елизабета Димитрова

Лектура

Александар Јорданоски

Фотографии

м-р Мишко Тутковски

Графички дизајн

ДАТАПОНС, СКОПЈЕ

Печати

ДАТАПОНС, СКОПЈЕ

Тираж

500

© Copyright

Министерство за култура на Република Македонија
Управа за заштита на културното наследство

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски",
Скопје

726.54.033.2(497.711)
930.85(497.7)

ДИМИТРОВА, Елизабета
Црквата Света Богородица - Матејче / Елизабета Димитрова
; [фотографии Мишко Тутковски]. - Скопје : Управа за заштита
на културното наследство, 2017. - 28 стр. : илустр. ; 25 см. -
(Најзначајните вредности од областа на културното и природното
наследство на Република Македонија)

Библиографија: стр. 26

ISBN 978-608-4549-48-2

а) Црква "Св. Богородица" - Матејче б) Културно наследство -
Македонија
COBISS.MK-ID 105455370

